

**ПЕРЕПИСКА ГЕТМАНОВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ
УКРАЇНИ С МОСКВОЮ І САНКТ-ПЕТЕРБУРГОМ
1654–1764 ГГ. – Т. I: ГЕТЬМАНСТВО БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1654–1657 ГГ. – МОСКВА:
ДРЕВЛЕХРАНИЛИЩЕ, 2017. – 460 С.**

**ЛИСТУВАННЯ ГЕТЬМАНІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ З МОСКВОЮ ТА
САНКТ-ПЕТЕРБУРГОМ 1654–1764 РР. – Т. I: ГЕТЬМАНСТВО БОГДА-
НА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1654–1657 РР. – МОСКВА: ДРЕВЛЕХРАНИЛИ-
ЩЕ, 2017. – 460 С.**

Нещодавно в Москві вийшла у світ солідна (за обсягом) археографічна публікація, яка стосується України. Том відкривають дві вступних статті: «Взаємовідносини Росії й запорозького козацтва із середини XVI ст. до 1654 р.» (с.5–41) та «Росія й Україна в 1654–1657 рр.» (с.42–48), написані, відповідно, К.О.Кочегаровим і ним разом із

Є.Є.Ричаловським. У цих доволі ґрунтовних текстах виразно відбилася офіційна ідеологія сучасної Росії. Так, ігноруються традиції українського державотворення, які беруть початок у Київській державі X ст., автори зупиняються лише на одному стані українського суспільства – козацтві (хоча цей стан і став провідним у другій половині XVII–XVIII ст., однак він не був єдиним). Не згадується й термін «Національно-визвольна українського народу 1648–1658 рр.», а події в Україні середини XVII ст. йменуються «козацьким повстанням» або ж «повстанням Хмельницького». Автори пишуть про «Малу Росію», тобто роблять крок назад порівняно навіть із радянською історіографією, де усталився термін «Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.» і писалося саме про Україну. Переяславську раду називають «знаменита» або «видатна історична подія», послуговуються терміном «російсько-козацьке військо», уникаючи визначення «українське» (але ж не прийнято писати, скажімо, замість «російсько-польських війн» – «дворянсько-польські війни»). Хоча у виданні коротенько (один абзац!) подано суть поглядів сучасної української історіографії, автори все ж воліють залишатися в рамках російського офіційного канону. Тому-то статейний список В.Б.Бутурліна з його описом Переяславської ради 1654 р. подається як єдино правильне джерело, причому інші джерела, тим більше, коли в них подається відмінна картина чи інші оцінки, навіть не згадуються. Автори визнають, що «Хмельницький вів фактично незалежну політику, котра йшла врозріз із курсом верховної влади, російський суверенітет над Малою Росією був радше формальним», але по суті виправдовують політику Москви. Є ще одна коротенька стаття Є.Є.Ричаловського («Від упорядника»; с.49–52), де стисло йдеться про історію тематичних археографічних публікацій, обумовлюються правила видання текстів тощо.

Містить книга іменний та географічний покажчики, списки скорочень, використаних джерел і літератури, примітки й короткий словник

української ділової писемності XVII ст. Є вісім сторінок кольорових ілюстрацій, де вміщено портрети царя Олексія, гетьмана Богдана Хмельницького, бояр В.Б.Шереметєва, А.С.Матвєєва, фотокопії трьох листів Б.Хмельницького, малюнки з голландської карти 1662 р. (козацька чайка, татарин, що переправляється через річку, зображення поляка, московита, татарина). Трапився дрібний недогляд: очевидно, комп'ютер замінив латинське буквосполучення «æ» кириличним «ж».

Добре, коли у виданні представлено необхідні додатки (це стосується в першу чергу іменного та географічного покажчиків). Коментарі (названі впорядником «примітками»), які охоплюють майже третину обсягу книги (с.281–390), дуже ґрунтовні, стосуються практично кожного документа. Тут подано стислі біографічні нариси про згадуваних осіб, широко використовуються не тільки документи з існуючих археографічних публікацій, але й архівні матеріали. У цілому цей розділ (на відміну від інших) не викликає заперечень. Словник ділової писемності XVII ст. часом відверто дивує. Авжеж, російському читачеві слід пояснити ряд українських слів (у XVII ст. при Посольському приказі були перекладачі з української на російську). Утім незрозуміло, чому впорядник відносить до ділової писемності XVII ст. слова, які й тоді були звичними у живому мовленні, і зараз, у XXI ст. («але», «безпечний», «вже», «жадати», «мусити», «осягнути», «праця», «рушити», «сподіватися» й т. д.). Чи не краще було б назвати цей підрозділ по-іншому та навести в ньому справді архаїчні слова, які зустрічаються в діловій українській писемності XVII ст.?! Є питання й до списку використаних джерел і літератури. Хоча він доволі повний, однак не бачимо тут не тільки деяких зарубіжних археографічних публікацій XIX–XX ст., але й окремих сучасних українських (досить назвати класичну публікацію І.Л.Бутича «Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657»). «Випали» навіть тематичні радянські збірники документів (наприклад «Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII вв.: Документы и материалы в трёх томах», т.ІІ (1633–1673), Москва, 1968). Немає і спільної (Україна, Росія, Канада) фундаментальної публікації «Документи російських архівів з історії України» (т.І, Львів, 1998).

Переїдімо до оцінки основної частини книги. Саме по собі прагнення висвітлити російсько-українські міждержавні зв'язки позитивне. Але відразу кидається у вічі, що публікуються документи, починаючи з Переяславської ради 1654 р. Чому так? Адже листування між Чигирином і Москвою розпочалося з 1648 р. Не можна не вказати й на те, що до уваги береться в основному Лівобічна Гетьманщина, а Правобічна ігнорується. Правда, у цьому томі, який охоплює другу частину гетьманату Б.Хмельницького, береться вся Гетьманщина, але тоді виникає невідповідність назви серії зі змістом першого тому. Схоже, упорядникові явно хотілося представити Лівобічну Гетьманщину як таку, що нібито представляла інтереси всієї України, тобто мала слухняно йти в руслі імперських устремлінь Росії.

Рецензований том претендує на повне зібрання міждержавного російсько-українського листування 1654–1657 рр. і впорядникові вдалося досягти мети. Опубліковано 137 документів, а з тих, що були виявлені в Російському

державному архіві давніх актів і вперше вводяться до наукового обігу (всього 59), є дуже важливі, наприклад щодо участі Петра Дорошенка (майбутнього гетьмана) в переговорах із царськими представниками та конфлікт під Биховом у серпні 1655 р. (№93). Однак у цьому томі багато археографічних повторів (78), причому майже всі ці документи було надруковано переважно в добре відомих і цілком доступних історикам виданнях І.Л.Бутича та І.П.Крип'якевича «Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр.» (Київ, 1961), дореволюційній серії «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России». Поганого в повторах немає, але наукова значимість видання суттєво зменшується, тим більше, що кількість повторів, порівняно зі вперше введеним у науковий обіг, переважає.

Ще більш недоречно наведення в кожному документі повного царського титулу. Ця їх частина суворо стандартизована. Відомо, що зміни у царському титулі викликали дипломатичні конфлікти, навіть були приводом до війни. Якщо ж писець припускався бодай незначної помилки чи описки (скажімо, писав «обладателя» замість «облаадателя»), його нещадно шмагали батогами. Цілком достатньо було обмежитися словами «Божиею милостию...» та пропустити подальший доволі великий абзац, обумовивши цю обставину у вступі.

Примітки палеографічного характеру, що вміщені після кожного документа, часто надто громіздкі й більші за обсягом, аніж сам документ. Упорядник фіксує не тільки справді доречні, принципові дописки чи помилки, але й дріб'язкові, наприклад виправлення, написання іншими чорнилами. Усе це призводить до невиправданого збільшення обсягу збірника, адже з понад 200 сторінок, які припадають на публікацію текстів (с.55–279), більше двох третин займають повтори, царські титули та другорядні примітки. Було б доцільніше надрукувати замість цього всього документи часів гетьманату Івана Виговського та Юрія Хмельницького.

Таким чином, видання справляє суперечливе враження. Мимоволі на пам'ять приходять приказка: «Гора родила мышь». Але все ж треба визнати важливим уведення в науковий обіг нових документів.

Ю.А.Мицик (Київ)